

תורת אמן

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה י: נוסח ההבדלה (1) -

סדר ברכות ההבדלה בחול וביום טוב

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה יא: גדרי הפסק בברכות הנהנין (1)

רקע

סוגייתנו אינה קשורה לדיני קידוש והבדלה אלא עוסקת בגדרי הפסק בברכות הנהנין, זאת אומרת מתי על האוכל וחוזר ואוכל לברך שנית, ומתי הוא יוצא ידי חובתו בברכה הראשונה¹. סוגייתנו אינה ממצה דין זה אלא עוסקת בדין "נמלך" בלבד².

מקורות

- א. גמ' קג. קג: "רב יעקב בר אבא איקלע... לא עקר דעתיה ממשתיא"
- ב. תוס' ד"ה רב
- ג. רי"ף כא. "אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודתא... בפה"ג והדר שתי"
- ד. רמב"ם הל' ברכות פ"ד ה"ז
- ה. שו"ע סי' קסט סע' ג, ומשנה ברורה
- ו. סי' קעד סע' ה, ומשנה ברורה
- ז. סי' קצ סע' ה, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

אמימר בריך על כל כסא וכסא... אמר: נמלך אנא. [גמ' קג:]

הגמ' מביאה שלוש דעות לגבי חיוב ברכה על כוסות היין ששותים בתוך הסעודה. אמימר בריך על כל כוס וכוס, מר זוטרא בריך על הכוס הראשונה ששתה בסעודה ועל הכוס של ברכת המזון, ורב אשי בריך על הכוס הראשונה בלבד. מסבירה הגמ' שאמימר ומר זוטרא אינם חולקים ושניהם מסכימים שדי לברך על הכוס הראשונה ועל הכוס של ברכת המזון בלבד, אלא שאמימר בריך על כל כוס וכוס מפני שהוא "נמלך". רב אשי סבר שכיוון שבשעת הברכה דעתו היתה גם על שתיית הכוס של ברכת המזון - אין לחזור ולברך עליה, ואילו אמימר ומר זוטרא סברו שברכת המזון מהווה הפסק אף כשדעתו היתה בפירוש גם על הכוס של ברכת המזון [בסוגיה הבאה עמ' 139 נרחיב בנקודה זו].

הראשונים מביאים שני הסברים אפשריים למחשבתו המקורית של אמימר שממנה נמלך: רשב"ם [ד"ה נמלך אני] מפרש: "בכוס שני נמלכתי לשתות, שכבר הוי לי היסח הדעת משתיית כוס ראשון". מהניסוח "שכבר הוי לי היסח הדעת משתיית" עולה בבירור

¹ המעוניין להתמקד בדיני קידוש והבדלה בלבד יכול לדלג על סוגיה זו ועל הסוגיה שאחריה.
² להשלמת הדיון עיין תורת אמת ברכות ח"ב [סוגיות לג-מ עמ' 149-183]. סוגייתנו מקבילה לסוגיה לג בברכות, הסוגיה הבאה מקבילה לסוגיה לד בברכות, סוגיה ל מקבילה לסוגיה לח בברכות, וסוגיה סג מקבילה לסוגיה לט בברכות. הדיון בסוגיות בברכות מקיף יותר מהדיון כאן.

שאחר שאמימר גמר לשתות את הכוס הוא הסיח דעתו משתיית יין ומחשבתו היתה שלא להוסיף ולשתות, ואחר כך נמלך לשוב ולשתות. הרי"ף [כא.] מפרש: "ובנמלך קיימא לן כאמימר, דאי בריך ליה אחד כסא אדעתא דלא לישתי אלא ההוא כסא בלחוד והדר אמליך למישתי כסא אחריתי, צריך לברוכי בורא פרי הגפן והדר שתי" [וכך מפורש גם ברא"ש (ס"ו ע)]. ברי"ף מפורש שדעתו של אמימר בשעת הברכה היתה לשתות כוס אחת בלבד, ואחר כך הוא נמלך לשתות כוס נוספת.³

ניתן להבין ששני ההסברים הללו משלימים זה את זה, ושניהם מגדירים את דיני הפסק בברכות. חובה להחיל את הברכה על האכילה, והחלה זו תלויה גם בדעתו בהתחלה - בשעת הברכה, וגם בדעתו בסוף - לגבי סיום האכילה. דעתו בהתחלה חשובה - שהרי הברכה לא חלה על דברים שלא היו בדעתו בשעת הברכה, ודעתו בסוף חשובה - שהרי הברכה לא חלה אחר שהסיח דעתו ממנה. ניתן לחלוק על הבנה זו ולטעון ששני ההסברים הללו חולקים זה על זה, והמאמץ אחד מהם דוחה את חברו. כדי להבין אפשרות זו יש להגדיר את יסוד חיוב ברכות הנהנין, ולצורך כך נקדים הקדמה קצרה בדיני ברכת המצוות.⁴

השוחט הרבה בהמות אינו חייב לברך על כל שחיטה ושחיטה אלא מברך ברכה אחת ופוטר את כל הבהמות שלפניו. ניתן להבין דין זה בשתי דרכים: א. כל שחיטה ושחיטה היא מצוה בפני עצמה, וכיוון שהיא מצוה בפני עצמה היא חייבת בברכה משלה, אך למעשה, כיוון שהברכה זהה לכל השחיטות, ניתן לברך ברכה אחת וברכה זו חלה על כל שחיטה ושחיטה. ב. כל השחיטות הן מצוה אחת, וכיוון שהן מצוה אחת די להן בברכה אחת.⁵

לפי הדרך הראשונה, שכל שחיטה היא מצוה בפני עצמה והברכה חלה על כל שחיטה ושחיטה, חובה לכוון בשעת הברכה על כל הבהמות. בהמה שהובאה לאחר הברכה אינה נכללת בברכה וחובה לחזור ולברך עליה בנפרד. לפי הדרך השנייה שכל השחיטות הן מצוה אחת, הברכה פוטרת את כל הכלול במצות שחיטה, אף בהמות שלא היו לפניו בשעת הברכה.⁶ אולם אם כך, קשה - וכי יכול שוחט לברך פעם אחת בחיים ולפטור את כל הבהמות שישחט לעולם? התשובה לשאלה זו פשוטה, הברכה פוטרת את כל הכלול ב"יחידת השחיטה", כשהסיח דעתו מלשחוט הוא סיים את "יחידת השחיטה", והשחיטות שלאחר מכן הן "יחידת שחיטה" חדשה החייבת בברכה חדשה.

³ רש"י בברכות [מב: ד"ה נמלך אגא] מפרש את דברי אב"י שהוא מברך ביום טוב על כל כוס וכוס מפני ש"נמלך אגא": "נמלך אגא - אינו רגיל לקבוע סעודה על היין". משמע שרש"י מודה לרי"ף ששינוי מהדעה שהיתה בשעת הברכה מחייב לחזור ולברך. חשוב להדגיש שהרמב"ם [פ"ד ה"ז] מזכיר את המונח "נמלך" פעם אחת בלבד בהלכות ברכות, ומפרש כפירוש הרשב"ם.

⁴ בתורת אמן ברכות ח"ב [סוגיות קיד-קכב עמ' 482-535] יש דיון נרחב בדיני הפסק בברכת המצוות.
⁵ נפקא מינה אפשרית בין שתי ההבנות הללו היא דינו של השח בין שחיטה לשחיטה. לפי ההבנה הראשונה הוא שח בין הברכה לבין המצוה ולכן צריך לחזור ולברך, לפי ההבנה השנייה הוא שח באמצע קיום מצוה, והשח באמצע קיום מצוה אינו חוזר ומברך [הרי"ף (חולין כח: ד"ה גמ' ומודה) והרא"ש (ס"ו ו) נחלקו בדין זה]. הנפקא מינה אינה הכרחית מפני שניתן לומר שכל שחיטה היא מצוה בפני עצמה, ואף על פי כן השח אינו חוזר ומברך מפני שדי שיחיל את הברכה על מצוה אחת ואינו חייב להחילה על כל מצוה ומצוה.

⁶ עיין בטור [יו"ד ס"ו יט] המביא מחלוקת בינו לבין הסמ"ק אם צריך לברך על בהמות שהביאו לפניו לאחר סיום הברכה.

את שתי ההבנות הללו בגדרי הפסק בברכת המצוות ניתן ליישם גם בברכות הנהנין. ניתן להבין, שמבחינה עקרונית אדם חייב לברך ברכה על כל פירור ופירור בפני עצמו, אך למעשה הוא פוטר את הכול בברכה אחת. וניתן להבין שאין חיוב לברך ברכה על כל פירור ופירור אלא החיוב הוא לברך ברכה אחת בלבד על כל "יחידת אכילה"⁷.

שתי הבנות אלו שונות מאוד זו מזו ויש ביניהן נפקא מינה גדולה. לפי ההבנה הראשונה, שעקרונית יש חיוב לברך על כל פירור ופירור וברכה אחת כוללת את כל החיובים, הברכה פוטרת רק מאכלים שהיו בדעתו בשעת הברכה; מאכלים שלא היו בדעתו בשעת הברכה לא נכללו בברכה, והברכה אינה פוטרתם. לפי ההבנה השנייה, שהחיוב לברך ברכה אחת על כל הכלול בסעודה, הברכה יכולה לפטור אף מאכלים שלא היו בדעתו בשעת הברכה. נפקא מינה נוספת היא, שלפי ההבנה הראשונה גדרי הפסק בברכות הנהנין הם סובייקטיביים לחלוטין ותלויים בדעתו של המברך בלבד. ואילו לפי ההבנה השנייה יש להגדיר "יחידת אכילה" שהברכה פוטרת, ול"יחידת אכילה" יכולה להיות הגדרה אובייקטיבית.

נשוב להסברי הרי"ף ורשב"ם לדין "נמלך". הסבר הרי"ף מתאים להבנה הראשונה, שיש חיוב לברך על כל פירור ופירור, ולכן מאכל שלא היה בדעתו בשעת הברכה לא נפטר בברכה וחוזר ומברך עליו⁸. הסבר הרשב"ם תואם את שתי ההבנות, לפי ההבנה שיש חיוב לברך על כל פירור ופירור, ההחלטה לסיים אכילתו מהווה היסח הדעת מהברכה, ולכן כשהוא נמלך לאכול הוא חייב לחזור ולברך. לפי ההבנה שהברכה פוטרת את כל "יחידת האכילה", היסח הדעת מהסעודה מסיים את "יחידת האכילה", וכשנמלך לאכול הוא מתחיל "יחידה חדשה" הזקוקה לברכה חדשה.

סיכום

דיני הפסק בברכות הנהנין מבוססים על שלושה גורמים: א. דעת האדם בשעת הברכה. ב. דעת האדם לסיים את אכילתו. ג. הגדרת "יחידת האכילה" הנפטרת בברכה. רש"י סובר שהנמלך מדעתו לסיים סעודתו חייב לחזור ולברך, ונראה שדעתו מקובלת כל הראשונים. הרי"ף סובר שאף הנמלך מדעתו בשעת הברכה חייב לחזור ולברך.

הלכה

השו"ע [סי' קעד סע' ה] פוסק כשיטת הרי"ף שאם בזמן הברכה היתה דעתו על כוס אחת בלבד ואחר כך נמלך לשתות כוס נוספת חייב לחזור ולברך עליה [עיי' משנה ברורה סקי"ח ושער הציון אות כד].

⁷ אם אנו מבינים שכל השחיטות הן מצוה אחת החייבת בברכה אחת, ודאי שהסעודה כולה היא "יחידת אכילה" אחת החייבת בברכה אחת. אמנם אף אם אנו מבינים שכל שחיטה ושחיטה היא מצוה בפני עצמה, ניתן לחלק בין מצוה לבין אכילה, ועדיין לטעון שכל הסעודה היא "יחידת אכילה" אחת [ולא כל פירור ופירור].

⁸ לפי ההבנה השנייה, הברכה פוטרת את כל "יחידת האכילה", ואם כן הכלול בה נפטר אף כשלא היה בדעתו של המברך, לכאורה בניגוד לדעת הרי"ף. אולם ניתן לומר שהכוונה בשעת הברכה מגדירה את "יחידת האכילה", והסבר הרי"ף מתאים גם להבנה השנייה.